

KUR'ÂN'DA CEBRÂİL (A.S)

Yrd.Doç.Dr. ENVER BAYRAM*

Özet

Cebrâil, Kur'ân'da farklı isimlerle zikredilen dört büyük melekten biridir. Allah ile Peygamberler arasında gerçekleşen iletişimde vahyi peygamberlere ulaştırmakla görevli melektir. Bu itibarla Allah ile peygamberler arasında yüce bir konuma sahiptir. Allah'ın emirlerini yerine getirirken Hz. Meryem'e görüldüğü gibi aslî suretinin dışında da görülmüştür. Allah katında değerli ve şerefli; insanlar yanında da saygın bir elçidir.

Anahtar Kelimeler: *Cebrâil, Vahiy, Kur'ân, Meryem, Temessül.*

(GABRIEL IN THE QUR'AN)

Abstract

Gabriel mentioned in the Qur'an, by different names, is one of the four large angels. Communication that occurs between God and the Prophets, the revelation of angel charged with the prophets. In this respect, between God and the prophets, has a great location. In fulfilling God's commandments, as it appears to Mary, outside copy of the essential observed. Valuable and honorable in the sight of Allah, a respected messenger between people.

Key words: *Gabriel, Revelation, Quran, Mary, Temessül.*

GİRİŞ

Kelime olarak haberci, elçi, güç ve kuvvet anlamlarına gelen “melek”,¹ Allah'ın emriyle çeşitli görevleri yeri-

*GOÜ. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, İran, 1405h., X s. 393; Mecidüddin Muhammed b. Yakup el-Firuzâbâdî, *Kâmûsi'l-Muhît*, Beyrut: Darü'l-Marife, 2005, s. 58; Ali Bardakoğlu ve diğerleri, *İlmihal*, Ankara: TDV Yayınları, 2003, s. 92; Lütfullah Cebeci, *Kur'an'a Göre Melek Cin Şeytan*, İstanbul: Şule Yayınları, 1998, s. 23.

ne getiren, gözle görülemeyen nurânî ve ruhanî varlıklardır.² Kur'ân'da³ ve tevatür derecesine ulaşan hadislerde⁴ meleklerle inanmak imanın şartlarından biri olarak zikredilmektedir. Melekler latif varlıklar oldukları için onların, duyu organları yoluyla algılanabilecekleri maddi bir yapıları da mevcut değildir. Bu nedenle onlar gayb âlemine aittirler. Haklarında duyularla değil, ancak peygamberlerin verdikleri bilgilerle bilgi sahibi olunabilir.⁵

Meleklerin kendilerine ait görevleri vardır. Dört büyük melekten biri olarak kabul edilen Cebrâil, Allah'tan peygamberlerine vahiy getirmekle sorumludur.⁶ Meleklerin en üstünü ve en büyüğü olan Cebrâil, Allah'a en yakını olduğu için kendisine “meleklerin efendisi” anlamında seyyidü'l-melâike denilmiştir.⁷ Allah nasıl insanlardan elçi seçiyorsa meleklerden de seçer.⁸ Bu elçilerden bir tanesi de Cebrâil'dir.⁹

Cebrâil, Kur'ân'da belirtildiğine göre çok güçlü kuvvetli ve üstün yaratılışlı¹⁰ olmasının yanında “arşın sahibi” nezdinde çok itibarlı ve melekler yanında da kendisine itaat edilen şerefli bir elçidir.¹¹ Hz. Peygamber onu

² Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcânî, *Kitabu't-Ta'rifât*, Darü'l-Kütübü'l-Arabiyyi, Beyrut, 1996, s. 226; Ali el-Kârî, *Şerh-u Kitabu'l Fıkhu'l-Ekber*, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2008, 2. Baskı, s. 27; Bardakoğlu ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 92; Cebeci, *a.g.e.*, s. 23.

³ 2/Bakara: 285, 4/Nisâ: 136.

⁴ Buhari, “İman”, 37; Müslim, “İman”, 1.

⁵ El-Kârî, *a.g.e.*, s. 27; Bekir Topaloğlu ve diğerleri, *İslam'da İnanç Esasları*, İstanbul: İfav, 1998, s. 231.

⁶ 26/Şuarâ: 193.

⁷ Bardakoğlu, *a.g.e.*, s. 94.

⁸ 22/Hac: 75.

⁹ Ebu Cafer Muhammed bin Cerir Taberî, *Camîu'l-Beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, 2005, IX, s. 190; Cebeci, *a.g.e.*, s. 87.

¹⁰ 53/Necm: 5-6.

¹¹ 81/Tekvir: 19-21.

bir defa “açık ufakta”,¹² diğer bir defa da “sidretü'l-müntehâ” da aslî hüviyetinde görmüştür.¹³ Vahyi peygambere getiren,¹⁴ inkârcılara karşı peygamberin dostu¹⁵ ve müminlerin destekleyicisidir.¹⁶ Meleklerle birlikte Kadir gecesinde yeryüzüne inen,¹⁷ Allah katına yükselen¹⁸ ve kıyamette insanlar hesaba çekilirken saf saf duran meleklerin yanında bulunan¹⁹ değerli bir elçidir. Hz. Meryem'e tam bir insan şeklinde görünmüş, ona Hz. İsa'yı müjdelemiştir.²⁰ Hz. İsa doğduktan sonra da ona destek olmuştur.²¹

Cebrâil, Kur'an'da çeşitli isim ve sıfatlarla zikredilmektedir. Niçin bu isimlerle ona hitap edildiği, elçilik vazifesini nasıl ifa ettiği, başka bir bedene girip girmediği (temessül) ve onun peygamberlerden ve diğer meleklerden üstün olup olmadığı hususu tartışılmıştır. Çalışmamızda bu sorunlara cevap aramaya çalışacağız.

I. İsimleri Çerçevesinde Cebrâil (a.s)

Cebrâil, kelime olarak “Cebrail”, “Cebreil”, “Cebril”, “Cibril”, “Cebraiyl”, “Cebrâil”, “Cebreal” ve “Cebrîn” olmak üzere sekiz farklı okunuş şekli vardır.²² Bunun yanında “Gabriyel”, “Gabraiyl” ve “Gabril” gibi isimler de “cîm”

¹² 81/Tekvîr: 23.

¹³ 53/Necm: 14; Ebû Şuhbe, el-Medhal li dirâsâti'l-Kur'ani'l-Kerîm, Mısır, ts, s. 86.

¹⁴ 42/Şûrâ: 51; 26/Şuara: 193.

¹⁵ 66/Tahrim: 4.

¹⁶ 16/Nahl: 102.

¹⁷ 97/Kadir: 4.

¹⁸ 70/Meâric: 4.

¹⁹ 78/Nebe: 38.

²⁰ 19/Meryem: 17-19.

²¹ 2/Bakara: 87.

²² Fahrüddin er-Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb*, trc. Suat Yıldırım ve diğerleri. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988, III, s. 242; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam ve diğerleri, İstanbul: Azim dağıtım, tsz, I, s. 358; Yusuf Şevki Yavuz ve Zeki Ünal, “Cebrâil”, DİA, İstanbul, 1993, VII, s. 202.

harfinin Mısır lehçesiyle okunmasından ibarettir.²³

Cebrâil, Kur'an'da Cibrîl,²⁴ Rûh,²⁵ Rûhu'l-Kuds,²⁶ Rûhu'l-Emin²⁷ ve Resul²⁸ şeklinde beş farklı isimle ifade edilmektedir. İbn Abbas ve bazı dilcilere göre Cebrâil kelimesi, İbranice asıllı bir kelime olup "Allah'ın kulu" anlamına gelmektedir. Zira, 'Cebr' kul, 'iy'l' ise Allah manasına gelmektedir.²⁹ Bazı dilciler ise Cebrâil kelimesinin "Allah'ın gücü" anlamına gelen Arapça "ceberûtullah" tamlamasından geldiğini ifade etmektedirler.³⁰ Kelime, bu anlamıyla Cebrâil'in Allah katındaki büyük makamına ve sarsılmaz kuvvetine işaret etmektedir.³¹

Cebrâil, Kur'an'da karşısında durulmayacak üstün güce ve zaruri bilgilere sahip olduğu için Cibrîl diye isimlendirilmektedir.³² Cebrâil'in Kur'an'da geçen bir diğer ismi de Rûhu'l-Kuds'tür. Ruhu'l-Kuds Kur'an'da dört yerde geçmekte³³ ve hepsinde de Cebrâil anlamına gelmektedir.³⁴ Ruhu'l-Kuds, fevkalade temizlik, taharet ve nezahet veya bereket ruhu yahut da mukaddes ruh anlamlarına gelmektedir.³⁵ "De ki: Onu, Mukaddes Rûh

²³ Yazır, *a.g.e.*, I, s. 358.

²⁴ 2/Bakara: 97-98; 66/Tahrim: 4.

²⁵ 19/Meryem: 17; 40/Mü'min: 15; 70/Mearic: 4; 78/Nebe: 38.

²⁶ 2/Bakara: 87; 2/Bakara: 253; 5/Maide: 110; 16/Nahl: 102.

²⁷ 26/Şuara: 193.

²⁸ 19/Meryem: 19; 81/Tekvîr: 19.

²⁹ Râzi, *a.g.e.*, III, s. 242; Ebû'l-Fidâ İsmail İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, Mısır, I, s. 130; Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerîm'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsîri*, Ankara: Ankara üniversitesi basımevi, 1982, I, s. 92; Halim sabit Şibay, "Cebrâil", İA, İstanbul, 1978, 5. baskı, III, s. 41. Yazır, *a.g.e.*, I, s. 358.

³⁰ Yazır, *a.g.e.*, I, s. 359; Ateş, *a.g.e.*, I, s. 92; Yavuz ve Ünal, *a.g.e.*, VII, s. 202.

³¹ Ateş, *a.g.e.*, I, s. 92; Yavuz ve Ünal, *a.g.e.*, VII, s. 202.

³² Yavuz ve Ünal, *a.g.e.*, VII, s. 203.

³³ 2/Bakara: 87, 253; 5/Maide: 110; 16/Nahl: 102.

³⁴ Hüseyin Çelik, *Kur'an'da Ruh*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004, ss. 82-83.

³⁵ Şihabuddin es-Seyyid Mahmud el-Bağdâdi Alusî, *Ruhu'l-Meânî fî*

(Cebrâil), iman edenlere sebat vermek, Müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için, Rabbin katından hak olarak indirdi"³⁶ âyetinde de ifade edildiği üzere Rûhu'l-Kuds Cebrâil'dir. Şu halde o, güç ve kuvvet açısından Cibril veya Cebrâil, ismet ve nezahet açısından da Rûhu'l-Kuds'tür.³⁷

Ancak, âlimler "Andolsun biz Musa'ya Kitab'ı verdik. Ondan sonra ardarda peygamberler gönderdik. Merjem oğlu İsa'ya da deliller verdik. Ve onu, Rûhu'l-Kudüs (Cebrâil) ile destekledik. Ama ne zaman size bir peygamber nefislerinizin hoşlanmadığı bir şey getirdiyse büyüklük taslayarak kimini yalanladığınız, kimini de öldürdünüz doğru değil mi!"³⁸ âyetinde geçen Rûhu'l-Kuds kelimesi üzerinde ihtilaf etmişler ve bu kelime hakkında dört farklı görüş belirtmişlerdir.

a. Rûhu'l-Kuds'ten maksat bizzat Cebrâil'dir. Ruh, Cebrâil; el-Kuddüs ise Allah'tır.³⁹ Bunu, "De ki: Onu, Mukaddes Rûh (Cebrâil), iman edenlere sebat vermek, Müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için, Rabbin katından hak olarak indirdi"⁴⁰ ayeti doğruladığı gibi, Hz. Peygamber'in Hassân İbn Sabit için söylediği "Allahım, peygamberini savunan Hassan'ı Rûhu'l-Kudsle destekle"⁴¹ sözü de Rûhu'l-Kuds'ün Cebrâil olduğuna güçlü bir delil oluşturmaktadır.⁴² Yine insanların manevi

Tefsiri'l-Kur'ânü'l Azîm ve's-Sebî'l Meânî, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1983, I, s. 317. Yazır, *a.g.e.*, I, s. 342.

³⁶ 16/Nahl: 102.

³⁷ Yazır, *a.g.e.*, I, s. 344.

³⁸ 2/Bakara: 87.

³⁹ Taberî, *a.g.e.*, I, s. 449; Râzî, *a.g.e.*, IX, s. 278.

⁴⁰ 16/Nahl: 102.

⁴¹ Buhâri, *Bed'ul-halk*, 6, Edeb, 91.

⁴² Yazır, *a.g.e.*, I, s. 343; Ateş, *a.g.e.*, I, s. 87.

açından temizlenmesini sağlayan vahyi getirdiği veya hiç günah işlemeyen tertemiz bir kul olduğu için Cebrâil, Rûhu'l-Kuds olarak isimlendirilmiştir.⁴³ Buradaki izafet ise teşrif içindir.⁴⁴ Cebrâil'in Ruhü'l-Kuds olmasının manası, "Hz. İsa'ya işinin başında, ortasında ve sonunda Cebrâil vasıtasıyla yardımcı olduk" demektir. İşin başında yardımcı olmasının delili Allah'ın, "ona ruhumuzdan üfledik"⁴⁵ buyurmasıdır. İşin ortasında yardımcı olmasının delili, Hz. Cebrâil'in ona ilimleri öğretmesi ve onu düşmanlarından korumasıdır. İşin sonunda yardımcı olmasının delili ise, Yahudiler Hz. İsa'yı öldürmek istediklerinde Cebrâil ona yardımcı olmuş ve onu göğe yükseltmiştir.⁴⁶

b. Rûhu'l-Kuds'ten maksat Allah'ın İsm-i Â'zam'ıdır ki, Hz. İsa bununla ölüleri diriltirdi.

c. Rûhu'l-Kuds'ten maksat İncil'dir. Nitekim "İşte böylece sana da emrimizden bir ruh vahyettik"⁴⁷ ayetinde de Kur'an vahyine "ruh" denilmiştir.

d. Rûhu'l-Kuds'ten maksat Hz. İsa'ya üflenen ruhtur. Kudüs ise bizzat Allah'tır. Allah Hz. İsa'yı şerefletmek için onun ruhunu kendisine nispet etmiştir.⁴⁸

Cebrâil anlamına gelen diğer bir kelime de "Ruh" tur ve Kur'an'da gerek tek başına gerekse izafet halinde toplam yirmi bir yerde geçmektedir. Bunlardan dört yerde izafetsiz olarak,⁴⁹ beş yerde de⁵⁰ izafetli olarak Cebrâil anlamında kullanılmıştır.⁵¹

⁴³ Yavuz ve Ünal, *a.g.e.*, VII, s. 203.

⁴⁴ Râzî, *a.g.e.*, V, s. 393.

⁴⁵ 66/Tahrim: 12.

⁴⁶ Râzî, *a.g.e.*, V, s. 393.

⁴⁷ 42/Şurâ: 52.

⁴⁸ Taberî, *a.g.e.*, I, s. 449; Râzî, *a.g.e.*, III, s. 205; Yazır, *a.g.e.*, I, s. 343; Ateş, *a.g.e.*, I, s. 87.

⁴⁹ 19/Meryem: 17; 70/Mearic: 4; 78/Nebe: 38; 97/Kadir: 4.

Cebrâil şu sebeplerden dolayı “Ruh” olarak isimlendirilmektedir:

a. Latif bir varlıktır.

b. Allah, Cebrâil’in, kendi katındaki değerini göstermek ve onu şereflendirmek için böyle nitelemiştir.

c. Beden nasıl ruhla diriliyorsa din de Cebrâil ile hayat bulmaktadır. Çünkü Cebrâil peygamberlere vahiy getirmeyi üstlenmiştir.

d. Ne erkeklerin sulbü ne de kadınların rahmi onu barındırmıştır.

e. Cebrâil, ruhanî bir varlıktır. Cebrâil’in ruhanî bir varlık oluşu diğer meleklerle oranla daha tam ve daha mükemmeldir.⁵²

Allah, Mearic suresinin 4. ayetinde “urûc” (çıkma-yükselme) tabirini kullanırken önce melekleri sonra Rûh’u, Nebe Suresi’nin 38. ayetinde ise “kıyam” (kalkma) ifadesini kullanırken önce “Ruh”u sonra da melekleri zikretmektedir. Bu durum Rûh’un (Cebrâil), inişte ilk, çıkışta da ikinci olmasını gerektirir.⁵³ Râzî’nin ifadesiyle bazı keşif ehli şöyle demiştir: “Rûh, Allah’ın celâline yakın olan en büyük nûrdur. Diğer meleklerin rûhu, bu nurdan dallanıp budaklanır. İman ise ruh derecelerinin en sonunda yer alır. Binaenaleyh bu iki uç arasında çeşitli melekî ruhların ve kudsî nurların derece ve mertebeleri vardır.”⁵⁴

⁵⁰ 2/Bakara: 87, 253; 5/Maide: 110, 16/Nahl: 102, 26/Şuara: 193.

⁵¹ Çelik, *a.g.e.*, s. 202.

⁵² Râzî, *a.g.e.*, III, s. 205.

⁵³ Râzî, *a.g.e.*, XXII, s. 122.

⁵⁴ Râzî, *a.g.e.*, XXII, s. 122.

İlahi emirleri tahrif etmeden Hz. Peygambere ulaştırdığı için Cebrâil'e "Ruhu'l-Emîn" denir.⁵⁵ Cebrâil, "O orada sayılan, güvenilen (bir elçi) dir"⁵⁶ ayetinde de ifade edildiği üzere güvenilir olma yanında kerem, risalet, kuvvet, itibar, sözü tutulan,⁵⁷ üstün yaratılışlı⁵⁸ olma gibi özelliklere de sahiptir. Bu özelliklerin hepsi Kur'an'ın şerefini, azametini, yüksekliğini belirttiği gibi Allah'ın insana verdiği değeri de göstermektedir. Aynı zamanda risaleti ve vahyi Hz. Peygamber'e taşıyıp ulaştırmanın son derece üstün sıfatlara haiz bir melek olduğunu da göstermektedir.⁵⁹

Cebrâil'in Kur'an'da zikredilen diğer bir ismi de Resul'dür. Resul, bir kimsenin sözünü başka bir kimseye tebliğ eden kimseyi ifade etmektedir.⁶⁰ Resul kelimesi Kur'an'da sadece peygamberler için değil aynı zamanda melekler için de kullanılmıştır. Cebrâil de Allah'ın vahyini peygamberlerine ilettiğinden dolayı "Resul" olarak isimlendirilmiştir. Mesela Tekvîr Suresi'nin 19. ayetinde geçen Resul kelimesiyle kastedilen Cebrâil'dir. Sadece Resul kelimesi bile Cebrâil'in bir elçi, bir haberci olduğunu ifade etmekte⁶¹ ve peygamberlere getirdiği mesajı kendinden değil de daha üst makamdan getirdiğini vurgulamaktadır.⁶²

Vahiy meleği Mekkî ayetlerde adından ziyade, vasıfları ile ifade edilirken, Medenî ayetler de ise onun ismi

⁵⁵ Yavuz ve Ünal, *a.g.e.*, VII, s. 203.

⁵⁶ 81/Tekvîr: 21.

⁵⁷ 81/Tekvîr: 19-20.

⁵⁸ 53/Necm: 6.

⁵⁹ Seyyid Kutub, *Fîzılâl-il-Kur'ân*, trc: M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, İstanbul: Hikmet Yayınları, tsz., XVI, ss. 56-57.

⁶⁰ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayınları, y.y, 1996, s. 929.

⁶¹ Ebû'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, trc: Komisyon, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997, VI, s. 451.

⁶² Mevdûdî, *a.g.e.*, VII, s. 54.

açıktan zikredilmektedir. Bunda “De ki: Cebrâil'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki Allah'ın izniyle Kur'ân'ı senin kalbine bir hidayet rehberi, önce gelen kitapları doğrulayıcı ve müminler için de müjdecisi olarak o indirmiştir”⁶³ buyrulduğu üzere Medine'de yaşayan Yahudilerin Cebrâil'e olan düşmanlıkları ve onun hakkındaki yanlış inanışlarının payı büyüktür. Böylece Allah, özellikle Medenî ayetlerde vahiy meleğinin adını açıktan zikrederek onların iddialarını reddetmektedir.⁶⁴

Cebrâil, İslâmî kaynaklarda Kur'ân'da adı geçen isimleri dışında ayrıca şu isimlerle de anılmaktadır. Rûhullah, Hâdimullah, er-Rûhu'l-Azam, el-Aklü'l-Ekrem, en-Nâmüsü'l-Ekber, el-Aklü'l-Fa'al, Vâhibü's-Suver, Hâzinü'l-Kuds, Tâvüsü'l-Melâike gibi unvanlarla da anılmaktadır.⁶⁵

II. Vahiy Meleği Cebrâil

Vahiy kelimesi, sözlükte “fısıldamak”, “ilham etmek”, “gizli ve süratli bir şekilde bildirmek”, “vesvese vermek”, “imâ ve işâret etmek”, “yazmak”, “telkin etmek”, “emretmek” ve “seslenmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁶ Kavram olarak ise vahiy, “Yüce Allah'ın genel olarak varlıklara hareket tarzlarını bildirmesi, özel olarak da insanlara ulaştırmak istediği ilâhî emir, yasak ve haberlerin tümünü vasıtalı veya vasıtasız bir tarzda, gizli ve süratli bir yolla peygamberlerine iletmesi” şeklinde tanımlanabi-

⁶³ 2/Bakara: 97

⁶⁴ Şibay, *a.g.e.*, III, s. 42; Osman Keskiöğlü, *Nuzûlünden Günümüze Kur'ân'ı Kerim Bilgileri*, Ankara: TDV Yayınları, 1989, 2. baskı, s. 35.

⁶⁵ Yavuz ve Ünal, *a.g.e.*, VII, s. 203.

⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1374/1955, XV, ss. 379-382; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara: TDV Yayınları, 1997, 11. baskı, s. 37; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, İstanbul: MÜİFV Yay., 2008, 7. baskı, s. 51; Suat Yıldırım, *Kur'ân'ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011, 7. baskı, s. 17.

lir.⁶⁷

Kur'ân, Allah'ın insanla iletişim kurmasının üç yolla mümkün olduğunu ifade etmektedir. "Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla yahut perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz O yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir."⁶⁸ Ayette de ifade edildiği üzere vahiy ya vasıtalı ya da vasıtasız bir tarzda Hz. Peygamber'e ilkâ edilmiştir. Doğrudan Allah tarafından Hz. Peygamber'e ilkâ edilen vahye vasıtasız vahiy denirken, Cebrâil vasıtasıyla ilkâ edilen vahye ise vasıtalı vahiy denilmektedir.⁶⁹

Vahiy, yönü Allah'tan insana doğru olan bir iletişim tarzıdır. Genel vahiy tarzında vahyeden ile kendilerine vahyedilenler arasında herhangi bir vasıta olmadığı için, vahyin başlangıç noktasında Allah, bitiş noktasında ise varlıklar vardır.⁷⁰ Özel vahiy tarzında ise Allah, melek, peygamber ve insan olmak üzere dört zât arasında gerçekleşen bir iletişimden söz edilebilir.⁷¹ Bu özel tarzda vahyi peygambere ilkâ etmekle görevli melek Cebrâil ikinci sırada yer almaktadır.

Burada başka bir mesele de Cebrâil'in, vahyi Allah'tan alırken aracısız alıp almadığıdır. Bununla ilgili İslam bilginleri üç farklı görüş zikretmektedirler:

a. Cebrâil, Kur'ân vahyini Levh-i Mahfuz'dan almıştır.⁷²

⁶⁷ Demirci, *a.g.e.*, s. 51; Cerrahoğlu, *a.g.e.*, ss. 37-39.

⁶⁸ 42/Şûrâ: 51.

⁶⁹ Demirci, *a.g.e.*, ss. 59-65; Cerrahoğlu, *a.g.e.*, ss. 48-50.

⁷⁰ Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, trc: S. Ateş, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts, ss. 155-156; Demirci, *a.g.e.*, s. 51.

⁷¹ İzutsu, *a.g.e.*, s. 168; Demirci, *a.g.e.*, s. 51.

⁷² Bedruddin Muhammed İbn Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*, Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyyeti, 2009, I, s. 164; Muhammed Abdu'l-Azîm ez-Zerkâni, *Menâhîlu'l-İrfan*, Beyrut: Daru'l Mağrife, 2005, 3. baskı, ss. 47-48.

b. Bazı melekler tarafından yirmi gecede Cebrâil'e intikal ettirilmiştir.

c. Cebrâil, Kur'an'ı bizzat Allah'tan dinleyerek almıştır. Ehl-i sünnet'e ait olan bu görüşe göre Allah, keyfiyeti bilinmeyen bir tarzda Kur'an'ı Cebrâil'e dinlettirmiş, o da Hz. Peygamber'e ilkâ etmiştir.⁷³

Bununla beraber bazı müfessirler Cebrâil'in Allah'tan vahyi alırken Allah ile Cebrâil arasında başka meleklerin de bulunabileceklerine dikkat çekmişlerdir. Razi de bunun mümkün olabileceğini ifade etmekte ve meseleyi tefsirinde şöyle değerlendirmektedir: “Meleklerden herhangi birisinin, bu vahyi doğrudan doğruya Allah'tan aldığına şüphe yoktur. O halde bu melek, Cebrâil'dir. Cebrâil'in bu vahyi, bir başka melekten aldığı da söylenebilir. Velev ki arada bir vasıta bulunsun, bütün bunlar ihtimal dâhilindedir. Bunlardan herhangi birisinin kesin olduğuna delâlet eden herhangi bir şey yoktur.”⁷⁴ Bu tür meleklerin vahiyle ilgili görevleri Cebrâil'e yardımdan başka bir şey değildir.⁷⁵ Ayrıca Razi, vahyin tamamlanma mertebelerine değinmekte ve bu vahyin şeytandan değil de masum bir melekten (Cebrâil) sadır olması hususunda üç mertebeye dikkat çekmektedir:

“Birinci Mertebe: Melek o kelâmı Allah'tan aldığına, melekler için bu kelâmın, “Kelâmullah” olduğuna delâlet eden bir mucizenin tahakkuk etmesi gerekir.”⁷⁶ Allah, meleğe vahyettiği zaman, melek bu vahyin zarûri veya istidlâle dayanan bir ilim ile, Allah'ın vahyi olduğunu bi-

⁷³ Celalü'd-din Abdurrahman es-Suyûti, *El-İtkân fî Ulumî'l-Kur'an*, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyyeti, 2008, ss. 102-103; Zerkâni, a.g.e., s. 48; Demirci, a.g.e., s. 51.

⁷⁴ Râzî, a.g.e., XIX, s. 485.

⁷⁵ Muhsin Demirci, *Vahiy Gerçeği*, İstanbul: İfav Yayınları, 2011, 2. bsk., s. 47.

⁷⁶ Râzî, a.g.e., XIX, s. 485.

lir.⁷⁷

İkinci Mertebe: Bu melek peygambere vâsıl olduğunda, yine peygamber için mutlaka bir mucizenin bulunması gerekir.⁷⁸ Melek bu vahyi peygambere tebliğ ettiği zaman, peygamber bunu getirenin şeytan olmayıp da sâdık melek olduğunu zarûrî veya istidlâlî bir şekilde bilir.⁷⁹

Üçüncü Mertebe: İlgili peygamber o vahyi ümmetine ulaştırdığında, yine o peygamber için bir mucizenin olması gerekir. Böylece mükellefiyetin, insanlara ancak mucizelerdeki bu üç mertebeden sonra teveccüh ettiği sabit olmuş olur.⁸⁰

Cebrâil'in vahyi Allah'tan aldıktan sonra Hz. Peygamber'e nasıl ulaştırdığı, yani melekle peygamber arasındaki iletişimin nasıl gerçekleştirildiği de bilinmesi gereken başka bir noktadır. Söz konusu bu iletişimde iki ortak yön ön plana çıkmaktadır. Birincisi; Cebrâil ile Hz. Peygamber'in iletişim için kullandıkları dilin, birbirlerini anlayacak tarzda ortak bir dil olması gerekmektedir.⁸¹ Nitekim vahiy tarihi göz önünde bulundurulacak olursa Tevrat'ın İbranice, İncil'in Ârâmice ve Kur'an'ın da Arapça olarak indirildiği görülmektedir.⁸²

İkincisi ise vahiy esnasında konuşan ile dinleyen zatın aynı katagoriye mensup varlıklar olması gerekliliğidir. Ne var ki vahyi aktaran bir melek, vahyi dinleyen ise bir insandır. O zaman öyle olağanüstü bir hal gerçekleşecek ki Cebrâil, vahyi Hz. Peygamber'e sorunsuz bir şekilde aktarabilsin. Bu durumda ya dinleyen (peygamber),

⁷⁷ Râzî, *a.g.e.*, XIV, s. 157.

⁷⁸ Râzî, *a.g.e.*, XIX, s. 485.

⁷⁹ Râzî, *a.g.e.*, XIV, s. 157.

⁸⁰ Râzî, *a.g.e.*, XIX, s. 485.

⁸¹ İzutsu, *a.g.e.*, ss. 155-156.

⁸² Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 53.

konuşanın (Cebrâil) galip etkisiyle derin bir kişisel değişikliğe uğrar ya da konuşan aşağı inip dinleyenin özelliklerini yüklenir. Hz. Peygamber'in vahiy alması iki şekilde vaki olmuştur.⁸³ Hz. Muhammed vahiy alma esnasında tamamen beşeri özelliklerinin ve iradesinin dışına çıkarak ilâhi iradenin yönetimi altına girmekte ve manevi açıdan Cebrâil ile aynı seviyeye geldikten sonra vahyi almaktadır.⁸⁴ İbn Haldun'un şu sözleri tam da bu durumu ifade etmektedir: "Vahyin nuru zuhur ettiği vakitlerde, peygamberler yanlarında bulunanlardan büsbütün kaybolarak maneviyata yönelmiş olurlar ve zahirlerine bakıldığında uyku ve bayılma gibi bir hal hâsıl olup, görenler onları uyuyor veyahut bayılmış sanırlar. Hâlbuki onlarda bu hallerden hiçbiri yoktur. Hakikatte ise kendileri horuldama halinde iseler de, ruhları Tanrısal cezbeden ötürü yüce olan ruhlar ve melekler ile ruhani münasebet ve temaslarda ve bunları müşahedeye dalmış buldukları için beşerin anlayışının büsbütün dışında bir durumdadırlar. Bu cezbe çağında peygamber fısıldayarak söylenen sözleri işitir, bu sözleri anlar veyahut melek, bir şahıs suretinde gözükerek Tanrı tarafından vahyedilen ve gönderilen hükümleri peygambere nakleder. Bundan sonra peygamberden bu hal zail olur. Bu hal zail olduğunda peygamber vahyedilen ayetleri anlamış olur."⁸⁵ Bu vahiy tarzında Hz. Peygamber'e çingirak sesine benzer bir sesle hitap edilir ve bu ona çok ağır gelirdi.⁸⁶

Hz. Peygamber'in vahiy esnasında yaşadığı haller de onun manevi olarak farklı bir âleme gittiğinin açık ka-

⁸³ Zerkeşi, *a.g.e.*, s. 164; el-Kirmâni, *Sahîhu'l-Buhari bi Şerhi'l-Kirmâni*, Beyrut 1410/1981, I, 28; Demirci, *a.g.e.*, s. 53.

⁸⁴ Demirci, *a.g.e.*, s. 53; Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 50.

⁸⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, trc: Zakir Kadiri Ugan, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1990, I, s. 217.

⁸⁶ Keskioglu, *a.g.e.*, s. 30; ez-Zerkâni, *a.g.e.*, s. 63; Yıldırım, *a.g.e.*, 23.

nıttır. Zira onun vahiy esnasında vücudu titrer, yüzünün rengi değişirdi. Nefes alırken horultuya benzer bir ses çıkarır ve soğuk günlerde bile terlerdi. Deve üzerinde ise vahyin manevi ağırlığından dolayı deve çökerdi.⁸⁷

Konuşanın (Cebrâil) aşağı inip dinleyenin (Peygamber) özelliklerine bürünmesine gelince bu da Cebrâil'in insan suretine girerek vahiy getirmesidir. Hz. Peygamber'e en kolay gelen vahiy bu tarz vahiydi. Burada Peygamber hem konuşulan sözleri dinliyor hem de konuşanı görüyordu. Cebrâil bu tarz vahyi bazen "Dihyetü'l-Kelbi" suretinde,⁸⁸ bazen de bilinmeyen bir şahıs suretinde getirmiştir.⁸⁹ Ayrıca Hz. Peygamber Cebrâil'i, biri vahyin başlangıcında Hira mağrasında, diğeri de Miraç'ta Sidretü'l-Müntehâ'da olmak üzere iki defa aslî sûretinde gördüğü rivayet edilmiştir.⁹⁰

Vahyin keyfiyeti cihetiyle üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da Cebrâil ile Peygamber arasında gerçekleşen iletişimdir. Bu iletişim çok gizli ve son derece süratli bir şekilde gerçekleşmiştir.⁹¹ Bundan dolayı Hz. Peygamber'in yanında bulunanlar, yukarıda da ifade edildiği üzere Hz. Peygamber'in vahiy geldiği esnadaki yaşadığı sıra dışı durumundan hareketle ona vahiy geldi-

⁸⁷ Konuyla ilgili hadisler için bkz. Buhari, *Bed'u'l-vahy*, 2, Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, s. 197; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, trc: Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1993, I, ss. 76-77.

⁸⁸ Buhârî, Fedâilu'l-Kur'an, 2.

⁸⁹ Buhârî, *Bed'u'l-Vahy*, 2; Tirmizi, Menakıb, 6. Tirmiziye göre bu hadis hasen sahihtir. Cebrail'in "Dihyetü'l-Kelbi" suretinde veya bilinmeyen bir şahıs şeklinde Hz. Peygamber'e vahiy getirmesi ile ilgili hadislerin sıhhat derecesi ile ilgili tahliller için bkz. Ahmed b. Ali b. Hacer el-Asgalânî, *Fethü'l-Bârî bi Şerhi Sahihü'l-Buhari*, Kahire: Dâru'l-Hadis, 1998, I, ss. 23-27; IX, ss. 7-8; Bedruddin Ebî Muhammed Mahmud İbn Ahmed Aynî, *Umdetü'l-Gârî Şerh'u Sahih'u Buhari*, Darul Fikr, yy, tsz., 1. cüz, I, ss. 36-46; 20. cüz, X, ss. 12.

⁹⁰ Buhari, *Tefsîr*, Mâide 7, *Bed'ül-Halk* 6.; Demirci, *a.g.e.*, ss. 59-60; Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 49.

⁹¹ Demirci, *a.g.e.*, s. 55.

ğini biliyor ancak tam olarak işin iç yüzünü fark edemiyorlardı.⁹²

Allah, vahyin Cebrâil tarafından Hz. Peygamber'in kalbine indirildiğini ifade etmektedir. "(Resulüm!) Onu Rûhu'l-Emin (Cebrâil) uyarıcılardan olası diye, apaçık Arap diliyle, senin kalbine indirmiştir."⁹³ Allah, her ne kadar Cebrâil'i, Hz. Peygamber'e indirmiş olsa da indirilen o şeyin Peygamber tarafından hıfzedilmiş olduğunu ve onun kalbinde değişmeyecek ve değiştirilemeyecek biçimde yer ettiğini tekit etmek için "kalbine" demiştir.⁹⁴

Cebrâil, vahyi Hz. Peygamber'e getirmiş, bunun yanında ona vahyin öğretim metodu olan arz usûlünü de öğretmişti. Vahyin ilk indirildiği sıralarda Hz. Peygamber, hiçbir şeyi kaçırmamak ve unutmamak için Cebrâil'in getirdiği âyetleri sessizce tekrar etmekteydi. Bunun üzerine, "Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumakta acele etme. "Rabbim! İlmimi arttır" de"⁹⁵ âyeti indirilmiştir. Böylece Hz. Peygamber'in kendisine bildirilen vahyi unutmayacağı taahhüt edilmiştir.⁹⁶ Kur'an vahyini böylece ezberleyen ve unutmayacağı taahhüt edilen Hz. Peygamber, yılda bir kez Ramazan aylarında o zamana kadar kendisine indirilmiş Kur'an metnini Cebrâil'e, Cebrâil de ona okur, böylece mukabelede bulunulmuş olurdu. Bu olay Hz. Peygamber'in hayatının son Ramazanında ise iki defa gerçekleştirilmiştir.⁹⁷

⁹² Demirci, *a.g.e.*, s. 55.

⁹³ 26/Şuara: 193-195.

⁹⁴ Râzî, *a.g.e.*, XVII, s. 374.

⁹⁵ 20/Tâhâ: 114.

⁹⁶ Râzî, *a.g.e.*, XXII, ss. 296-298; Hayreddin Karaman ve diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: DİB Yayınlar, 2006, I, ss. 19-20.

⁹⁷ Karaman ve diğerleri, *a.g.e.*, I, ss. 19-20; Aynî, *a.g.e.*, 20. cüz, X, ss. 23-24.

Hz.Peygamber'in vefatından sonra Cebrail'in, 'peygambere vahiy getirme' görevi sona ermiştir. Fakat Cebrâil'in tek görevi peygambere vahiy getirmek değildir. Kâinatta başka görevleri de vardır ve şu an mevcut diğer görevlerini yapmaktadır. Kur'ân, "Melekler ve Ruh (Cebraïl) o gecede, Rablerinin izniyle her türlü iş için iner de iner. O gece esenlik doludur. Ta fecrin doğuşuna kadar"⁹⁸ âyetleriyle Cebrâil'in, her Kadir Gecesinde diğer meleklerle birlikte yeryüzüne indiğini haber vermekte; meleklerin ve Cebrâil'in, o gece tan yeri ağarınca kadar yeryüzünün esenliğine ve yeryüzüne yayılan rahmete şahitlik ettiğini ifade etmektedir. Böylece Cebrâil'in bir görevinin de yeryüzüne rahmet, huzur ve esenlik indirmek olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁹

Melekler, Allah'a karşı sürekli kulluk ve zikir halindedirler. "Mesih de, Allah'a yakın melekler de, Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler. Kim Allah'a kulluk etmekten çekinir ve büyüklük taslarsa, bilsin ki, O, onların hepsini huzuruna toplayacaktır."¹⁰⁰ "Melekleri de, Rablerini hamd ile tesbih edip yücelterek Arş'ın etrafını kuşatmış halde görürsün. Artık kulların arasında adaletle hüküm verilmiş ve "Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur" denilmiştir."¹⁰¹ Ayetlerde de ifade edildiği gibi melekler ve Cebrâil şu an bile Allah'a kulluk görevlerini yerine getirmektedirler.¹⁰²

III. Cebrâil'in Temessülü

İslam âlimleri, Cebrâil'in ashaptan Dihye el-Kelbî veya tanınmayan bir şahıs şeklinde Hz. Peygamber'e vahiy getirmesini ve Hz. İbrahim ile Hz. Meryem'e normal

⁹⁸ 97/Kadr: 4-5.

⁹⁹ Râzî, *a.g.e.*, XXIII, ss. 283-290; Mevdüdü, *a.g.e.*, VII, s. 188.

¹⁰⁰ 4/Nisâ: 172.

¹⁰¹ 39/Zümer: 75.

¹⁰² Razi, *a.g.e.*, VIII, s. 432; Cebeci, *a.g.e.*, ss. 39-44.

insan şeklinde görünmesini de dikkate alarak Cebrâil'in çeşitli şekillere girebilen ve bu şekilde peygamberler dışındaki insanlar tarafından da görülebilen "latif cisim" türünden bir varlık olduğunu kabul etmişlerdir.¹⁰³

Kur'an'da Cebrâil'in Hz. Meryem'e Hz. İsa'yı müjdelemek üzere tastamam bir insan şeklinde görünmesinden bahsedilmektedir. "Meryem, onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Derken, biz ona ruhumuzu gönderdik de o, kendisine tastamam bir insan şeklinde göründü"¹⁰⁴ ayetinde de ifade edildiği üzere Hz. Meryem'e tastamam insan şeklinde gönderilen "ruh" tan kasıt Cebrâil'dir. Ruh'un Allah'a izafesi ise onun yüceliğini ve saygınlığını göstermektedir.¹⁰⁵ Âlimler, Cebrâil'in Hz. Meryem'e insan şeklinde görünümüyle alakalı çeşitli görüşler serdetmişlerdir. Buna göre;

a. Cebrâil, Hz. Meryem'e insanlardan farklı bir şekilde son derece yakışıklı, tüysüz genç delikanlı şeklinde gözük müştür.

b. Cebrâil, Hz. Meryem'e kendisinin akranı olup Beyt-i Makdis'in hizmetçilerinden Yusuf adında biri olarak gözük müştür.¹⁰⁶ Ayetin lafzında bu iki görüşten birini kesin olarak yansıtan bir ifadenin bulunmadığını belirten Razi, Cebrâil'in Hz. Meryem'e insan şeklinde gözükmesini de Hz. Meryem'in kendisinden korkmaması ve sözünü anlaması için böyle gözük tüğünü ifade etmektedir.¹⁰⁷ Cebrâil'in eli yüzü düzgün bir insan şeklinde gösterilmesinin bir sebebi de Hz. Meryem'in onu asıl şekliyle algıla-

¹⁰³ Yavuz ve Ünal, *a.g.e.*, VII, s. 203.

¹⁰⁴ 19/Meryem: 17.

¹⁰⁵ Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed el-Ensârî el-Kurtûbî, *el-Cami' li Ahkâmî'l Kur'an*, Kahire: Daru'l-Fikr, 1987, XI, s. 90; Taberî, *a.g.e.*, VIII, s. 320; Razi, *a.g.e.*, XV, s. 308.

¹⁰⁶ Razi, *a.g.e.*, XV, s. 308.

¹⁰⁷ Razi, *a.g.e.*, XV, s. 308.

yamayacak olmasıdır.¹⁰⁸

Bu temessülün nasıl gerçekleştiği meselesi de ayrı bir tartışma konusu oluşturmaktadır. Eğer Cebrâil cismanî bir varlıksa onun hem asıl parçalarının hem de fazladan parçalarının bulunması imkânsız değildir. Asıl parçaları çok az olduğunda o, insan şekline girebilir. Ancak o, ruhâni bir varlık olarak kabul edildiğinde onun farklı şekillere girebilmesinde aklen bir imkânsızlık yoktur.¹⁰⁹ İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Cebrâil'in insan suretine büründüğü esnada fazlalıklarının Allah tarafından yok edilip daha sonra tekrar iade edildiği veya Cebrâil'in aslî varlığında bir değişme olmayıp sadece kendisini görenlere o şekilde görüldüğünü ifade etmektedir.¹¹⁰ Aynî ise Cebrâil'in aslî varlığının bu esnada bir değişikliğe uğramadığını, ancak onun ruhunun geçici olarak insan bednine girdiğini belirtmektedir.¹¹¹ Ebu'l Bekâ'da aynı noktaya temas ederek meleklerin nûranî varlıklar olduklarını ve parçalarının birbirine yaklaşarak kesafet kazanması sonucu bir insan kadar olacaklarını ve böylece insan şekline girebileceklerini belirtmektedir.¹¹² Muhammed Reşid Rıza'da, meleklerin latif cisimlerden yaratılmış olmalarından dolayı kesif cisimlerin şekillerine girebileceklerini ve nasıl ki su katı, sıvı, buhar hali gibi farklı hallere girebiliyorsa meleklerin de o şekilde farklı hallere girebileceklerini ifade etmektedir.¹¹³

Buna karşılık Kur'an'da, Hz. peygamberin vahyi

¹⁰⁸ Karaman ve diğerleri, *a.g.e.*, III, s. 596.

¹⁰⁹ Razi, *a.g.e.*, XV, s. 309.

¹¹⁰ Suyûti, *Şerhu Süneni'n-Nesâ'i*, Mektebu'l-Matbuati'l-İslamiyyeti, Haleb: 1986, II, s. 186.

¹¹¹ Aynî, *a.g.e.*, I, s. 46.

¹¹² Eyyub b. Musa el-Hüseynî Ebu'l-Bekâ, *Külliyât*, İstanbul: Matbaatü'l-Âmire, 1287h., s. 626.

¹¹³ Muhammed Reşid Rıza ve Muhammed Abduh, *Tefsîru'l-Menar*, Kahire, 1960, I, s. 254.

aldığı esnada herhangi bir şahsı gördüğünden bahsedilmediğini; aksine Allah'ın, vahyi Hz. Peygamber'in kalbine indirdiğini gerekçe gösteren Fazlurrahman, Cebrâil'in dış varlığının bulunduğunu reddetmektedir.¹¹⁴ Ancak Kur'an'da Cebrâil'in Hz. Lut'a, Hz. İbrahim'e ve Hz. Meryem'e görüldüğü açık bir şekilde bildirilmektedir.¹¹⁵ Şayet peygamberler meleklerden seçilmiş olsaydı bile yine insan şeklinde gönderileceği de¹¹⁶ ifade edilmektedir. Dolayısıyla Fazlurrahman'ın, Cebrâil'in temessülünü mümkün görmemesi ile ilgili bu görüşü ilmî dayanaklardan yoksun bulunmaktadır.¹¹⁷

IV. Cebrâil'in (as) Fazileti

Cebrâil ile ilgili diğer bir konu da onun tafdili meselesidir. İslam âlimleri melekler ve insanlar arasında hangisinin daha faziletli olduğu noktasında büyük bir tartışmaya girişmişlerdir. Bu tartışma daha çok, meleklerin taatlerinin mükâfatının mı, beşerin taatlerinin sevabının mı daha çok olacağı hususundadır. Yoksa meleklerin, gabya muttali olmaları ve bu alemde tasarrufta bulunma kudretleri beşerinkinden daha fazladır.¹¹⁸ Mu'tezile alimlerinin çoğunluğu, meleklerin peygamberlerden ve dolayısıyla diğer insanlardan üstün olduğunu savunurken,¹¹⁹ Ehl-i sünnet ve Şîa alimlerinin çoğunluğu peygamberlerin, bir kısmı ise ayrıca müminlerin meleklerden üstün olduğunu savunmuşlardır.¹²⁰ Yine Ehl-i

¹¹⁴ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, trc. Alparslan Açıkgenç, Ankara: Fecr Yayınevi, 1993, ss. 194-200.

¹¹⁵ 11/Hud: 69, 77; 15/Hicr: 51, 68; 19/Meryem:17.

¹¹⁶ 6/En'am: 9.

¹¹⁷ Yavuz ve Ünal, *a.g.e.*, VII, s. 204.

¹¹⁸ Razi, *a.g.e.*, VIII, s. 431.

¹¹⁹ Sa'düddin Taftazânî, *Şerhu'l-Mekâsîd*, İstanbul, 1305h., VIII, s. 283; Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer Zemahşeri, *el-Keşşaf*, Beyrut, 1979, II, ss. 458-459; El-Kârî, *a.g.e.*, s. 204; M Sait Özervarlı, "Melek", *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, s.41.

¹²⁰ El-Kârî, *a.g.e.*, s. 204; Özervarlı, *a.g.e.*, s.41; Bardakoğlu, *a.g.e.*, s.

sünnet ve Şîa alimleri, başta Hz. Peygamber olmak üzere resulter, büyük melekler, nebîler, takva sahibi müminler, müminlerin avamı ve en son meleklerin avamı olmak üzere bir fazilet sıralaması yapmışlardır.¹²¹ Cebrâil'in Miraç gecesi Hz. Peygamber'den geri kalması da Hz. Peygamber'in Cebrâil karşısındaki faziletine işaret etmektedir.¹²²

Kur'ân, Cebrâil'in Allah katındaki üstün konumunu ve değerini bizzat kendisi ifade etmektedir "O (Kur'ân), şüphesiz değerli, güçlü ve Arş'ın sahibi (Allah'ın) katında itibarlı bir elçinin (Cebrâil'in) getirdiği sözdür."¹²³ "Çünkü onu güçlü kuvvetli ve üstün yaratılışlı biri (Cebrâil) öğretti. Sonra en yüksek ufukta iken asıl şekliyle doğruldu."¹²⁴ Bu ayetlerde sözü edilen varlık Cebrâil'dir.¹²⁵ O, güçlü, kuvvetli, Allah katında değerli ve üstün yaratılışlı bir varlıktır. Cebrâil'in elçilik görevi onun bütün peygamberlere Allah'ın elçisi olmasıdır. Bu nedenle bütün nebi ve resulter, Allah katında Cebrâil'in ümmeti ve iyi dostları mesabesinde dirler. Çünkü Allah, Cebrâil'i kendisi ile en şerefli insanlar olan peygamberler arasında vasıta kılmıştır. Lut kavminin şehirlerini göğe kaldırıp altını üstüne getirdiği için kuvvetlidir. Allah katında itibarlıdır. Zira Allah, "Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz, (yerinde olur). Çünkü kalpleriniz sapmıştı. Ve eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka çıkarsanız bilirsiniz ki onun dostu ve yardımcısı Allah, Cebrâil ve müminlerin iyileridir. Bunların ardından

95.

¹²¹ Ebu'l-Yüsr el-Pezdevî, *Usûli'd-dîn*, nşr: H. P. Linss, Kahire, 1963, ss. 199-204; Özervarlı, *a.g.e.*, s.41; Bardakoğlu, *a.g.e.*, s. 95.

¹²² Razi, *a.g.e.*, II, s. 377.

¹²³ 81/Tekvîr: 19-20.

¹²⁴ 53/Necm: 5-7.

¹²⁵ Râzî, *a.g.e.*, II, s. 237.

melekler de (ona) yardımcıdır”¹²⁶ ayetinde, onun adını kendi isminden sonra getirmiştir. O, itaat edilendir. Çünkü meleklerin önderi ve lideridir. “(Resulüm!) Onu Rûhu'l-emin (Cebrâil) indirdi.”¹²⁷ âyeti de onun güvenilir olduğuna işaret etmektedir.¹²⁸

Hz. Peygamber zamanında Medine'deki Yahudiler, Cebrâil'i düşmanları olarak, Mikâil'i de dostları olarak kabul ediyorlardı.¹²⁹ Kur'an, Cebrâil'i düşman kabul eden Yahudilere şöyle seslenmektedir: “Kim, Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil'e ve Mikâil'e düşman olursa bilsin ki Allah da inkârcı kâfirlerin düşmanıdır.”¹³⁰ Görüldüğü gibi Allah, Cebrâil'i düşman olarak kabul edenleri kendi düşmanları olarak kabul etmektedir. Bu da Cebrâil'in faziletine ve şerefine delalet etmektedir.¹³¹

Allah, her ne zaman Kur'an'da korkutma ve işin korkunçluğunu anlatma sadedinde meleklerden bahsetse “Melekler ve Rûh (Cebrâil), oraya, miktarı (dünya senesi ile) elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar”¹³² ve “Ruh (Cebrâil) ve melekler saf saf olup durduğu gün, Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları konuşmazlar; konuşan da doğruyu söyler”¹³³ âyetlerinde olduğu gibi meleklerle birlikte “Ruh”u da ayrıca zikretmektedir. Bu, “Ruh”un kıymetinin Allah katındaki büyüklüğüne işaret etmektedir.¹³⁴ Yine “Eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka çıkarsanız bilirsiniz ki onun dostu ve yardımcısı Allah, Cebrâil ve müminlerin iyileridir. Bunların ardından

¹²⁶ 66/Tahrim: 4.

¹²⁷ 26/Şuara: 193.

¹²⁸ Râzî, *a.g.e.*, II, s. 237.

¹²⁹ Alûsi, *a.g.e.*, I, s. 527; Keskiöglü, *a.g.e.*, 35; Cebeci, *a.g.e.*, s. 83.

¹³⁰ 2/Bakara: 98.

¹³¹ Alûsi, *a.g.e.*, I, ss. 526-527.

¹³² 70/Mearic: 4.

¹³³ 78/Nebe: 38.

¹³⁴ Râzî, *a.g.e.*, XXII, s. 122.

melekler de (ona) yardımcıdır”¹³⁵ ayeti de Cebrâil’in bir taraftan peygamber sevgisini vurgularken, öte taraftan da Allah katındaki değerine işaret etmektedir.¹³⁶

Allah, “O hâlde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy”¹³⁷ ifadesi ile Cebrâil’in okumasını kendi okuması gibi saymıştır ki, bu da Cebrâil’in şeref ve kıymetinin ne kadar büyük olduğuna dikkat çekmedir. Yine “Sonra onu açıklamak da bize aittir”¹³⁸ ifadesinden de Hz. Peygamber’in vahiy esnasında ayetlerle ilgili bazı müşkülleri ve manaları Cebrâil’e sorduğu anlaşılmaktadır.¹³⁹

Cebrâil, Allah ile peygamberleri arasında elçilik yapması ve Allah’ın emir ve vahiylerini tebliğ memur bulunması sebebiyle Müslümanlıkta salât ve selama layık mukaddes bir varlık sayılmaktadır.¹⁴⁰ Hz. Peygamber de Cebrâil’in Allah katındaki değerini bildiği için dualarında “Cibril’in rabbi” ifadesini kullanmıştır.¹⁴¹

SONUÇ

Allah’ın kulu veya Allah’ın gücü gibi anlamlara gelen Cebrâil, Kur’an’da Cibril, Rûh, Rûhu’l-Kuds, Rûhulemîn ve Resul şeklinde farklı isimlerle ifade edilmiştir. Bu isimlerinin yanında güvenilir olma, kerem, risalet, kuvvet, itibar, sözü tutulan, üstün yaratılışlı olma gibi özelliklere de sahiptir. Bu isim ve özelliklerin onun isminin yerine kullanılmasının amacı onun Allah katın-

¹³⁵ 66/Tahrim: 4.

¹³⁶ Taberî, a.g.e., XII, s. 154; Cebeci, a.g.e., s. 86.

¹³⁷ 75/Kiyame: 18.

¹³⁸ 75/Kiyame: 19.

¹³⁹ Râzî, a.g.e., XXII, ss. 299-300.

¹⁴⁰ Şibay, a.g.e., III, s. 41.

¹⁴¹ Ebû Abdurrahman en-Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, Beyrut: Daru’l Kütübül-İlmiyye, 1991, I, s. 400; Yavuz ve Ünal, a.g.e., VII, s. 202.

daki değerini yüceltmektir. Şu halde Cebrâil, Allah katında değerli, övgüye layık ve şerefli bir elçidir.

Vahiy, yönü Allah'tan insana doğru olan bir iletişim şeklidir. Bu iletişimde vahyi Allah'tan alıp peygamberlere ulaştırma görevini üstlenen melek Cebrâil'dir. Bu görevi yerine getirirken başka meleklerin de Cebrâil'e yardımcı olabilecekleri bazı alimlerce ifade edilse de, buna delalet edebilecek herhangi açık bir ifade Kur'an'da yer almamıştır. Cebrâil ve peygamberler bu vahyin aldatıcı şeytandan değil de, kendilerine Allah tarafından verildiğini zaruri ve istidlali bir ilimle bilirler ve bunu muhataplarına ulaştırırlar.

Cebrâil ile peygamberin kendi aralarındaki iletişimde iki ortak yön ön plana çıkmıştır. Birincisi, birbirlerini anlayabilecekleri ortak bir dil kullanmışlardır. İkincisi de, ontolojik olarak birbirlerinden tamamen farklı olan bu varlıklar geçici de olsa bu farklılığı ortadan kaldırarak birbirleriyle manevi açıdan eşit hale gelmişlerdir. Bazen Peygamber beşeri özelliklerinden sıyrılarak Cebrâil seviyesine yükselmiş ve vahyi o halde almıştır. Bu sırada vücudunun titremesi ve horuldaması gibi yaşadığı haller de onun manevi olarak farklı bir âleme gittiğinin alametidir. Bu tür vahiy daha çok Peygamber'e çingirak sesine benzer bir şekilde gelmiş ve ona çok ağır gelmiştir. Bazen de Cebrâil şekil değiştirerek insan kılığında Peygamber'e gelmiştir. Böylece Cebrâil ile Peygamber bir alt kategoride manevi olarak eşitlenmişlerdir. Cebrâil, vahy getirme görevi sona erdikten sonra da Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirmeye devam etmektedir.

Hz. Meryem'e Hz. İsa'yı müjdelerken ona tam bir insan şeklinde görünmesi Cebrâil'in, farklı suretlere girebilen bir varlık olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bazı alimler temessülü kabul etmezlerken, bazıları da

bunu farklı yorumlamışlar ki bu farklı yorumun altında yatan ana sebep, Cebrâil'in varlığının ruhanî mi yoksa cismanî mi oluşuyla ilgilidir. Her ne kadar Cebrâil'in, gayb alemine ait bir varlık olmasından dolayı mahiyeti ve nitelikleri tam olarak anlaşılmasa da ruhanî bir varlık olduğu daha aşikardır. Ruh, Ruhu'l-Kuds ve Ruhu'l-Emîn şeklinde isimlendirilmesi de onun ruhanî bir varlık olduğuna delâlet eder.

Nassların farklı yorumlanmasından dolayı Cebrâil'in fazileti noktasında farklı görüşler ortaya konulmuştur. Cebrâil'in bütün meleklerden üstün olduğu noktasında herhangi bir tartışma yaşanmamıştır. Ancak bazı âlimlere göre peygamberler Cebrâil'den daha faziletli görülmüştür. Hz. Muhammed'in (sav) âlemlere rahmet olarak gönderilmesi, Hz. Adem'in halife olarak yaratılması ve meleklerin Hz. Adem'e secde etme emri de göz önünde bulundurulduğunda peygamberlerin meleklerden, dolayısıyla Cebrâil'den daha faziletli oldukları söylenebilir. Kur'an, kendisini peygambere ulaştıran elçi olması hasebiyle Cebrâil'e en yüce ve şerefli payeyi vermiştir. Cebrâil'e düşman olanı Allah'a düşman olarak saymıştır. Ona en güzel isimleri ve sıfatları vererek de onu yüceltmıştır.

KAYNAKÇA

Alusî, Şihabuddin es-Seyyid Mahmud el-Bağdâdî, *Ruhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'ânü'l Azîm ve's-Sebî'l Meânî*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1983.

Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri*, Ankara: Ankara üniversitesi basımevi, 1982.

Aynî, Bedruddin Ebî Muhammed Mahmud İbn Ahmed,

- Umdetü'l-Gârî Şerh'i Sahih'il-Buhari*, Darul Fikr, yy, tsz.
- Bardakoğlu, Ali ve Diğerleri, *İlmihal*, Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Buhâri, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail (ö.256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, Mısır.
- Cebeci, Lütfullah, *Kur'an'a Göre Melek Cin Şeytan*, İstanbul: Şule Yayınları, 1998.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara: TDV Yayınları, 1997, 11. Baskı.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali, *Kitabu't-Ta'rifât*, Darü'l-Kütübi'l-Arabiyyi, Beyrut, 1996.
- Çelik, Hüseyin, *Kur'an'da Ruh*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2008, 7. Baskı.
- , *Vahiy Gerçeği*, İstanbul: İfav Yayınları, 2011, 2. Baskı.
- Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayınları, y.y, 1996.
- Ebu'l-Bekâ, Eyyub b. Musa el-Hüseyinî, *Külliyât*, İstanbul: Matbaatü'l-Âmire, 1287h.
- Ebû Şuhbe, el-Medhal li dirâsâti'l-Kur'ani'l-Kerîm, Mısır, ts.
- Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, trc. Alparslan Açıkgenç, Ankara: Fecr Yayınevi, 1993.
- Fîruzâbâdî, Mecidüddin Muhammed b. Yakup, *Kâmûsi'l-Muhîr*, Beyrut: Darü'l-Marife, 2005.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, trc: Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1993.

- İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Fethü'l-Bârî bi Şerhi Sahihü'l-Buhari*, Kahire: Dâru'l-Hadis, 1998,
- İbn Haldun, *Mukaddime*, trc: Zakir Kadirî Ugan, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1990.
- İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, Mısır, tsz.
- İbn Manzûr, Cemaleddin Muhammed b. Mûkerrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1374/1955.
- , Cemaleddin Muhammed b. Mûkerrem, *Lisânu'l-Arab*, İran, 1405h.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, trc: Süleyman Ateş, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
- Karaman, Hayreddin ve Diğerleri, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: DİB Yayınlar, 2006.
- Kârî, Ali, *Şerh-u Kitabu'l Fıkhu'l-Ekber*, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2008, 2. Baskı.
- Keskioğlu, Osman, *Nuzûlünden Günümüze Kur'ân'ı Kerim Bilgileri*, Ankara: TDV Yayınları, 1989, 2. Baskı.
- Kirmânî, Sahîhu'l-Buhari bi Şerhi'l-Kirmânî, Beyrut, 1410/1981.
- Kurtûbî, Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed el-Ensârî, *el-Cami' li Ahkâmi'l Kur'ân*, Kahire: Daru'l-Fikr, 1987.
- Kutub, Seyyid *Fizûl-il-Kur'ân*, trc: M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, İstanbul: Hikmet Yayınları, tsz.
- Şibay, Halim sabit, "Cebrâil", İA, İstanbul, 1978, 5. Baskı.
- Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, trc: Komisyon, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Muslim b. El-Haccâc el-Kuşeyrî (ö.261/874), es-Sahîh, Beyrut: Dâru'l-Fikr,

1398/1978.

Nesâî, Ebû Abdurrahman (ö.303h), *Sünenü'l-Kübrâ*, Beyrut: Daru'l Kütübü'l-İlmiyye, 1991.

Özerverli, M Sait, “*Melek*”, DİA, Ankara, 2004.

Pezdevî, Ebu'l-Yüsr, *Usûli'd-dîn*, nşr: H. P. Linss, Kahire, 1963

Râzî, Fahrüddin (606/1209), *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l Gayb*, terc. Suat Yıldırım ve diğerleri. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988.

Reşid Rıza, Muhammed ve Abduh, Muhammed, *Tefsîru'l-Menar*, Kahire, 1960,

Suyûti, Celalü'd-din Abdurrahman, *El-İtkân fî Ulumî'l-Kur'an*, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyyeti, 2008.

-----, *Şerh'u Süneni'n-Nesâ'i*, Haleb: Mektebu'l-Matbuati'l-İslamiyyeti, 1986.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed bin Cerîr, *Camîu'l-Beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, 2005.

Taftazânî, Sa'düddin, *Şerhu'l-Mekâsîd*, İstanbul, 1305h.

Topaloğlu, Bekir ve Diğerleri, *İslam'da İnanç Esasları*, İstanbul: İfav, 1998

Yavuz, Yusuf Şevki ve Ünal, Zeki, “*Cebrâil*”, DİA, İstanbul, 1993.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad: İsmail Karaçam ve diğerleri, İstanbul: Azim dağıtım, tsz.

Yıldırım, Suat, *Kur'an'ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011, 7. Baskı.

Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf*, Beyrut, 1979.

Zerkâni, Muhammed Abdu'l-Azim, *Menâhîlu'l-Îrfan*, Beyrut: Dâru'l Mağrife, 2005, 3. Baskı.

Zerkeşi, Bedruddin Muhammed İbn Abdullah, *El-Burhan fî Ulumi'l-Kur'ân*, Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyyetü, 2009.